

Drogi do niepodległej – miejsca pamięci na terenie powiatu pultuskiego

Drogi do niepodległej

– miejsca pamięci na terenie powiatu pultuskiego

Szanowni Państwo,

stulecie odzyskania przez Polskę niepodległości jest okazją do świętowania wydarzeń z przeszłości, ale również zachętą do budowania przyszłości. Wydarzenia sprzed stu lat miały charakter wyjątkowy. Wspólnym wysiłkiem militarnym, politycznym, kulturalnym, gospodarczym i społecznym Polacy nie tylko odzyskali utraconą ponad wiek wcześniej niepodległość, lecz także stworzyli podwaliny nowoczesnego państwa.

Odzyskanie niepodległości było wieloletnim procesem, w który zaangażowali się Polacy w odradzającym się kraju i poza jego granicami.

Powiat Pułtuski, także zapisał się na kartach historii w walce o niepodległość, czego dowodem jest niniejsza publikacja „Drogi do niepodległej – miejsca pamięci na terenie powiatu pułtuskiego”.

Przekazując Państwu ten bogato ilustrowany album pragnę przywrócić pamięć o miejscach i ludziach związanych z walką o wolność naszej małej ojczyzny. Mam nadzieję, że poszerzy on wiedzę oraz uchroni od zapomnienia miejsca i bohaterów walczących o niepodległość naszego powiatu.

W każdym rodzinnym albumie, starym pudełku czy szufladzie z pamiątkami są takie zdjęcia, które warto ocalić od zapomnienia. To znakomita okazja, żeby przypomnieć mniej znane sceny z przeszłości, a także, aby uwiecznić przeszłość naszego powiatu w okresie 123-letniej walki o niepodległość.

Starosta Pułtuski
Jan Zalewski

Miejsca pamięci są niezwykle ważne dla utrzymania tożsamości narodu. Mijamy je niemal codziennie – idąc do pracy, szkoły, wyjeżdżając na wakacje. Są pięknie wyeksponowane, zadbane, czasem kryją się w lasach, wtapiają się w otoczenie na cmentarzach, zapomniane giną wśród traw i krzewów. Niekiedy zupełnie ich nie zauważamy, a to przecież one definiują nas, jako społeczność i naród.

Miejsce pamięci może być grób, mogiła, cmentarz wojenny, epitafium, tablica pamiątkowa, kopiec. Może nim być przydrożny krzyż, kapliczka lub figurka, pomnik, a nawet budynek lub jego pozostałości. Każde miejsce, które upamiętnia ludzi, stowarzyszenia, instytucje, formacje wojskowe, wydarzenia znaczące zarówno dla społeczności lokalnej, jak i całego narodu nazywamy miejscem pamięci.

W roku obchodów setnej rocznicy odzyskania niepodległości przez Polskę przygotowaliśmy przewodnik, w którym przedstawiamy miejsca pamięci na terenie powiatu pułtuskiego związane z walką Polaków o odzyskanie własnego państwa.

Powiat pułtuski miał niemały udział w walkach narodowowyzwoleńczych. Pułtusk – miasto położone przy ważnym szlaku komunikacyjnym – zawsze stanowiło znaczący punkt strategiczny. Rozciągająca się od lewego brzegu Narwi Puszcza Biała dawała znakomite warunki do walki partyzanckiej, a zamieszkujący ją Kurpie stanowili cenne wsparcie

dla oddziałów zbrojnych. Z kolei osiadła na ziemiach z prawej strony Narwi szlachta również pozostawiła po sobie niejednego dowódę patriotycznego zaangażowania.

W niniejszej publikacji podążamy chronologicznie za wydarzeniami historycznymi, które zostały upamiętnione w powiecie pułtuskim. Rozpoczynamy od insurekcji kościuszkowskiej, polskiego zrywu w 1794 r. przeciw rosyjskiemu i pruskiemu zaborcy w proteście przeciw rozbiorem Rzeczypospolitej. Pułtusk odegrał w niej swoją rolę – tu stacjonował 4. szwadron 1. Brygady Kawalerii Narodowej, którego dowódca miał zostać aresztowany i to, obok rozkazu redukcji wojska, stało się impulsem do koncentracji armii w Ostrołęce i rozpoczęcia marszu brygadiera Antoniego Madalińskiego na południe w celu połączenia się z wojskami generała Tadeusza Kościuszki.

Wędrując po powiecie nie zapominamy o trudnych, ale także interesujących latach wojen napoleońskich, które pozostawiły po sobie ślady zachowane do dzisiaj. To pod Pułtuskim 26 grudnia 1806 r. rozegrała się pierwsza duża bitwa podczas wojny francusko-rosyjskiej, która ostatecznie doprowadziła do utworzenia namiastki wolnego państwa polskiego, jakim było Księstwo Warszawskie. Na kartach historii chlubnie zapisała się Gwardia Narodowa Pułtуска, która w 1809 r. wzięła czynny

udział w wojnie polsko-austriackiej zakończono poszerzeniem granic Księstwa Warszawskiego o zagarniętą przez Austrię Galicję. To właśnie ta formacja jako pierwsza wkroczyła do Warszawy po wycofaniu się z niej wojsk austriackich. Podczas wojny pułtuskim zamek biskupi na jeden dzień stał się siedzibą Rady Stanu Księstwa Warszawskiego, czyli ówczesnego rządu i w nim 15 maja 1809 r., gdy Warszawa została zajęta przez wojska austriackie, odbyło się jej posiedzenie.

Kolejne powstanie narodowe również nie ominęło ziemi pułtuskiej. W 1830 r. w Pułtusku stacjonował 2. batalion 8. Pułku Piechoty Liniiowej dowodzony przez późniejszego wodza naczelnego wojsk polskich pułkownika Jana Skrzyneckiego. Na wieść o wydarzeniach w Warszawie w nocy 29/30 listopada 1830 r. pułk niezwłocznie wyruszył, by dołączyć do powstania, które wkrótce przerodziło się w wojnę polsko-rosyjską. Podczas działań wojennych Pułtusk często na zmianę zajmowany był przez wojska polskie i rosyjskie. Mieszkańcy powiatu chętnie wspierali armię polską przekazując pieniądze i kosztowności, a także dary rzeczowe, takie jak bielizna, czy opatrunki. Kurpie słynący z doskonałej obsługi broni palnej licznie zasilali siłę zbrojną, stanowiąc ogromne wsparcie dla walki partyzanckiej.

Wreszcie powstanie styczniowe – tragiczny zryw narodowowyzwoleńczy – równie mocno zapisał się w pamięci regionu. To z powiatu pułtuskiego

pochodził Rafał Krajewski, dyrektor Wydziału Spraw Wewnętrznych w Rządzie Narodowym, stracony 5 sierpnia 1864 r. razem z Romualdem Trauguttem na stokach Cytadeli Warszawskiej. To w pułtuskim zamku odbył się „czarny bal”, podczas którego pułtuszczyk, za odmowę uczestnictwa w rosyjskiej zabawie, został dotkliwie upokorzony.

Podążając dalej poznajemy naszych lokalnych bohaterów dnia codziennego. Ludzi, którzy poświęcając swój czas i środki, zakładali stowarzyszenia i związki, walczyli o prawa warstw uciśnionych, angażowali się w działalność kulturalną i patriotyczną. To ich praca u podstaw, ich zaangażowanie sprawiło, że społeczność naszego powiatu aktywnie włączała się w działalność patriotyczną. Szczególnie widać to było w latach I wojny światowej i wojny polsko-bolszewickiej, kiedy listy ochotników w szeregi wojska polskiego nie miały końca.

Celem niniejszej publikacji jest opowieść o najbliższej nam historii – bo naszej, lokalnej – przez pryzmat jej upamiętnień na terenie powiatu pułtuskiego. Być może nie wszystkie miejsca udało się tu umieścić, jednak poprzez omówienie tych wybranych, zachęcamy do własnych poszukiwań i do odkrywania dziejów naszego regionu, by pamiętać o ludziach, dzięki którym dziś możemy cieszyć się wolnością, nigdy nie zaginęła.

Monika Żebrowska

Insurekcja kościuszkowska

Naszą podróż po miejscach pamięci w powiecie pułtuskim rozpoczynamy od insurekcji kościuszkowskiej – powstania Polaków przeciw Rosji i Prusom, które faktycznie rozpoczęło się na północnym Mazowszu od brawurowego marszu brygadiera Antoniego Madalińskiego, który na czele swych oddziałów wyruszył z Ostrołęki do Krakowa, aby połączyć się z wojskami generała Tadeusza Kościuszki.

Przed rozpoczęciem powstania w Pułtusku stacjonował 4. szwadron 1. Brygady Kawalerii Narodowej

pod dowództwem porucznika Józefa Mostowskiego. W marcu 1794 r. Madaliński otrzymał rozkaz aresztowania podejrzanych o udział w spisku dążącym do zbrojnego wystąpienia: dowódcy szwadronu oraz chorążego Tomasza Piaseckiego, co – obok rozkazu redukcji liczebności brygady – stało się impulsem do koncentracji wojska w Ostrołęce i wyruszenia w pole.

W maju 1794 r. pod Pułtusk dotarł pułk ochotników dowodzony przez Walentego Kwaśniewskiego, który stanął na Popławach i kilkakrotnie ostrzeliwał miasto, lecz nie przekroczył mostu.

Niewiele zachowało się pamiątek z tego okresu. W **kościelce pw. Świętego Krzyża w Pułtusku** (fot. 2, 3) znajduje się **epitafium generała Józefa Hornowskiego** (fot. 1), który jako oficer artylerii brał udział w insurekcji kościuszkowskiej walcząc o Wilno oraz w obronie Warszawy. Podczas walki o Pragę został ranny w nogę i trafił do niewoli. Po trzech latach zaciągnął się do Legionów Polskich we Włoszech. Za zasługi na polu walki otrzy-

1.

2.

3.

mał Legię Honorową. Podczas wojny polsko-austriackiej w 1809 r. dowodził twierdzą Praga, którą wraz ze szczupłą załogą utrzymywał przez 40 dni, czyli w ciągu całego okresu okupacji Warszawy przez wojska austriackie. Po wyzwoleniu miasta został komendantem stolicy i otrzymał awans na puł-

kownika. Brał udział w wyprawie na Rosję w 1812 r., gdzie został ciężko ranny. W 1816 r. został generałem brygady i dowódcą 2. Brygady 1. Dywizji Piechoty, której sztab stacjonował w Pułtusku. Zmarł 18 maja 1817 r. i został pochowany z najwyższymi honorami w Pułtusku.

4.

W Winnicy, przy kościele pw. Świętej Trójcy, znajduje się **kamień upamiętniający** Naczelnika powstania – **generała Tadeusza Kościuszkę** (fot. 4), który został odsłonięty w setną rocznicę śmierci bohatera. Na kamieniu umieszczono medalion z popiersiem wodza.

Epoka napoleońska

W bogatej historii Pułtuską szczególne miejsce zajmuje epoka napoleońska. Dnia 26 grudnia 1806 r. rozegrała się tutaj bitwa rozpoczynająca wojnę francusko-rosyjską (fot. 5). Konflikt ten zwany jest przez historyków „I wojną polską”, ponieważ po zwycięstwie Francji – na mocy traktatu pokojowego w Tylży – z ziem zaboru pruskiego utworzono Księstwo Warszawskie.

Pod Pułtuskim stanęło naprzeciw siebie 26 tys. żołnierzy wojsk francuskich pod dowództwem marszałka Jeana Lannes’a i 47 tys. żołnierzy wojsk rosyjskich pod wodzą generała Levina Bennigsen’a. Mimo przewagi liczebnej Rosjan bitwa prowadzona w trudnych warunkach pogodowych była

bardzo wyrównana i ostatecznie pozostała taktycznie nierozstrzygnięta. Nocą Rosjanie wycofali się spod Pułtuską pozostawiając Francuzom wolny dostęp do miasta. Napoleon (fot. 6) ogłosił się zwycięzcą starcia i wkrótce rozkazał umieścić napis „PULTUSK” na Łuku Triumfalnym w Paryżu. Cesarz osobiście nie uczestniczył w bitwie – w tym czasie dowodził walką pod Gołyminem. Do Pułtuską przyjechał 29 grudnia i zatrzymał się tu na 4 dni.

6.

7.

5.

8.

Bitwa upamiętniona została na **tablicy** umieszczonej na fasadzie **budynku Urzędu Miejskiego** (fot. 7, 8).

9.

Na ścianie domu, w którym Napoleon zamieszkał podczas pobytu w mieście – dziś pod adresem **Rynek 29** – również znajduje się **tablica pamiątkowa** (fot. 9, 10).

fot. Monika Żebrowska

fot. Monika Żebrowska

10.

14.

15.

Dnia 16 maja 1807 r. pod Pułtuskim doszło do kolejnej bitwy. Garnizon bawarski stacjonujący tu z rozkazu Napoleona w celu utrzymania miasta w rękach francuskich stoczył walkę z oddziałami rosyjskimi, które podeszły pod Pułtusk od strony Popław. W zwycięskim dla Bawarczyków starciu poległo **dwóch oficerów**, którym następca tronu – książę Ludwik Bawarski wyprawił uroczysty pogrzeb i ufundował **nagrodek** (fot. 13). Pomnik znajduje się w **bazylice kolegiackiej pw. Zwiastowania NMP w Pułtusku** (fot. 14, 15).

13.

12.

Pułtuski **zamek** (fot. 11) służył Francuzom jako lazaret oraz siedziba sztabu. Obecnie w Sali Rady, nad wejściem do kaplicy zamkowej wisi **marmurowa tablica** (fot. 12) przypominająca o obecności cesarza w tym miejscu w ostatnich dniach 1806 r.

11.

Wiosenna bitwa została upamiętniona w formie **tablicy informacyjnej** postawionej **na Popławach** (fot. 16), u stóp wzgórza zwanego przez mieszkańców miasta „Napoleonką”. To właśnie tu w maju 1807 r. rozegrała się walka o Pułtusk.

16.

Kampanii roku 1806/1807 poświęcona została **jedna z ekspozycji stałych w Muzeum Regionalnym w Pułtusku, pt. „Napoleon w Pułtusku”**, którą można zwiedzać przez cały rok (fot. 17).

17.

W powiecie pułtuskim do dziś zachowało się kilka nagrobków i epitafiów ludzi walczących o niepodległość Polski w epoce napoleońskiej. W kościele pw. Świętego Krzyża w Pułtusku spoczywa wspomniany wcześniej generał Józef Hornowski (fot. 1) – bohaterski dowódca twierdzy Praga z 1809 r. Obok na cmentrzu Świętego Krzyża stoi nagrobek bohatera spod Albuery, podpułkownika Aleksandra Konopki, który zmarł w 1831 r. (fot. 26). O jego postaci szerzej w rozdziale: *Powstanie listopadowe*. W kościele pw. Świętej Trójcy w Winnicy (fot. 18) spoczywają członkowie rodziny Mieszkowskich. Wśród nich znajduje się Antoni Onufry – oficer wojska Księstwa Warszawskiego (fot. 28), o którym również szerzej w rozdziale: *Powstanie listopadowe*.

Z kolei w **Klukowie**, na dawnym cmentarzu przykościelnym, stoi **nagrobek kapitana Antoniego Niemirycza**, oficera wojska Księstwa Warszawskiego, który zmarł 18 sierpnia 1851 r. (fot. 19).

18.

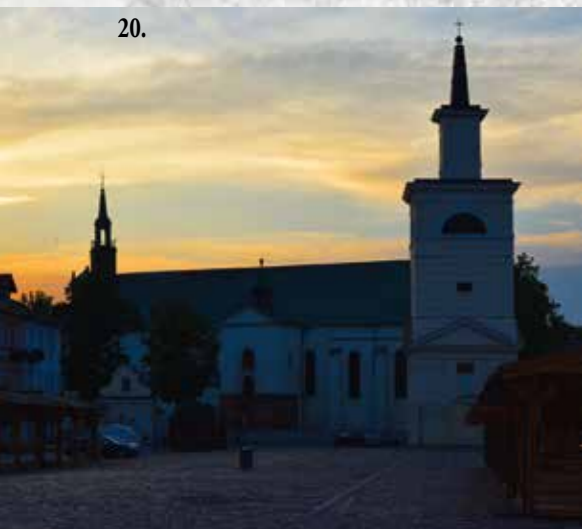

19.

Powstanie listopadowe

Wiść o wybuchu powstania listopadowego dotarła do Pułtuska 1 grudnia 1830 r. W mieście stacjonował sztab oraz 2. batalion 8. Pułku Piechoty Liniowej pod dowództwem pułkownika Jana Skrzyneckiego. Pułk 3 grudnia dołączył do powstania w Warszawie.

20.

Dnia 9 lutego 1831 r. w **pułtuskiej kolegiacie** (fot. 20) miało miejsce uroczyste **zaprzyśiężenie oddziału partyzanckiego złożonego z Kurpiów** (fot. 21), dowodzonego przez pułkownika Franciszka Kochanowskiego.

21.

- 14 -

W Pułtusku urodził się i wychował uczestnik powstania listopadowego, artysta malarz – **Teofil Kwiatkowski** (fot. 23). Po wybuchu insurekcji wstąpił do 4. Pułku Piechoty Liniowej i jako podporucznik walczył w bitwach pod Grochowem, Dębem Wielkim i Ostrołęką. Po upadku powstania wyemigrował do Francji, gdzie rozwinął swój kunszt malarski i aktywnie działał w środowisku emigracji polskiej. Zaprzyjaźnił się z Fryderykiem Chopinem i był jednym z pierwszych portrecistów kompozytora (fot. 24).

Muzeum Regionalne w Pułtusku kolekcjonuje prace malarza, można je obejrzeć na jednej z ekspozycji stałych (fot. 22).

22.

23.

24.

- 15 -

Odwiedzając kościoły i cmentarze w powiecie, odnaleźć można kilka epitafiów i nagrobków uczestników powstania listopadowego.

25.

Na cmentarzu Świętego Krzyża w Pułtusku (fot. 25) spoczywa wspomniany w poprzednim rozdziale **podpułkownik Aleksander Konopka**, dowódca 1. Pułku Ułanów, który zasłynął już w okresie wojen napoleońskich, gdy 16 sierpnia 1811 r. podczas bitwy pod Albuera, jako kapitan 1. Pułku Legii Nadwiślańskiej zdobył dwa angielskie sztandary. Został za to odznaczony orderem Legii Honorowej. Po utworzeniu Królestwa Polskiego został kapitanem 4. Pułku Ułanów. W 1819 r. otrzymał awans na majora, a w 1830 r. na podpułkownika w 1. Pułku Ułanów. W czasie bitwy pod Liwem 13 kwietnia 1831 r. jego pułk rozbił brygadę jazdy rosyjskiej. Konopka ranny w głowę trafił do lazaretu w Pułtusku. Za zasługi na polu bitwy otrzymał order Virtuti Militari. W Pułtusku zachorował na cholera, której epidemia wówczas panowała i zmarł 23 kwietnia 1831 r. Został pochowany na pułtuskim cmentarzu, gdzie rodzina ufundowała mu piękny **nagrobek** (fot. 26).

26.

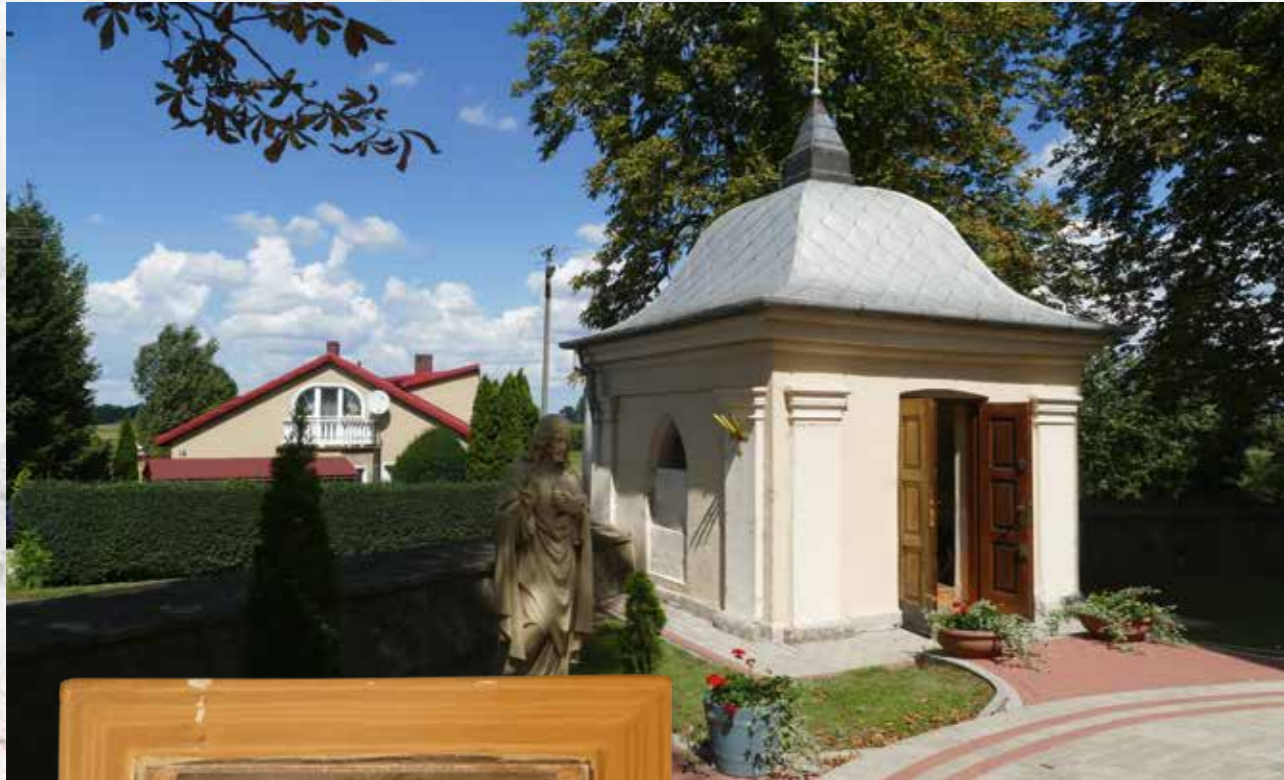
27.

W kościele pw. Świętej Trójcy w Winnicy znajdują się **epitafia braci Michała Adama i Antoniego Onufrego Mieszkowskich** (fot. 27, 28). Michał jako major Wojska Polskiego organizował gwardię ruchomą w obwodzie ostrołęckim. Zmarł 5 września 1831 r. nie dowiedziawszy się o zdobyciu Warszawy przez Rosjan. Antoni już w 1807 r. był kapitanem w 8. Pułku Piechoty Księstwa Warszawskiego. Brał udział w wojnie polsko-austriackiej w 1809 r. Podczas kampanii 1812 r. otrzymał awans na majora w 22. Pułku Piechoty Litewskiej, walczył przez kolejne 2 lata u boku Napoleona, za zasługi na polu bitwy otrzymał Krzyż

28.

Złoty Orderu Virtuti Militari. W 1815 r. został mianowany pułkownikiem i 2 lata później odszedł z wojska. Został sędzią pokoju powiatu pułtuskiego. Po wybuchu powstania listopadowego otrzymał nominację na dowódcę gwardii ruchomej województwa płockiego. Pełniąc tę funkcję działał bardzo energicznie znacznie powiększając siłę zbrojną o ochotników wstępujących w szeregi gwardii, którzy później zasilali armię regularną. Po upadku powstania powrócił do swego majątku w Glinicach. Zmarł 15 marca 1846 r. i został pochowany w podziemiach kościoła, podobnie jak jego brat oraz rodzice.

29.

30.

W Przewodowie, obok kościoła pw. św. Anny, w kaplicy grobowej (fot. 29, 30), którą wraz z pasierbem ufundował dla swojej żony, spoczywa **Paweł Grąbczewski**, sędzia pokoju powiatu pułtuskiego, poseł na sejm 1831 r. z powiatu pułtuskiego, od 29 grudnia 1830 r. główny intendent Wojska Polskiego w województwie płockim. Dnia 23 września 1831 r. odznaczony został Krzyżem Złotym Orderu Virtuti Militari. Zmarł 16 marca 1842 r.

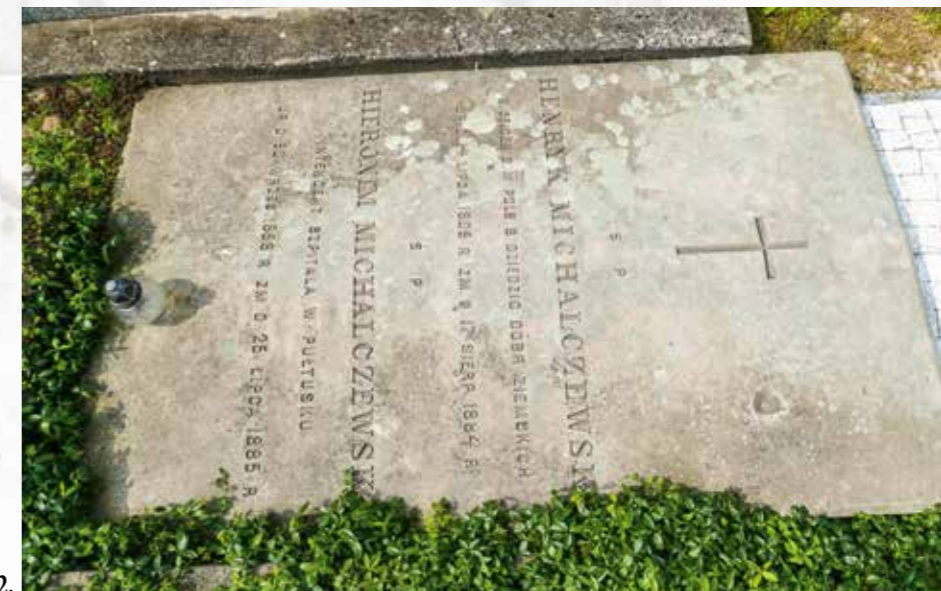
31.

W kościele pw. Matki Boskiej Szkaplerznej, św. Franciszka z Asyżu i św. Antoniego Padewskiego w Strzegocinie zachowało się **epitafium Stanisława Antoniego Wołłowicza** (fot. 31), właściciela dóbr Strzegocin, oficera Wojska Polskiego i posła na sejm z powiatu przasnyskiego, który zmarł w 1872 r. i został pochowany na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Na cmentarzu Świętego Krzyża w Pułtusku został pochowany **Henryk Bonawentura Michalczewski**, uczestnik powstania listopadowego, który swoją karierę wojskową rozpoczął w 1821 r. w Korpusie Kadetów w Kaliszu. Jeszcze przed nocą listopadową został podoficerem w 3. Pułku Strzelców Konnych, podczas wojny polsko-rosyjskiej 15 czerwca 1831 r. awansował na stopień podporucznika służąc w tym samym pułku. Przeżywszy 76 lat zmarł 17 sierpnia 1884 r. Spoczywa w jednym **grobie** z synem Hieronimem, intendentem szpitala w Pułtusku (fot. 32).

32.

33.

fot. Sławomir Świetlik

Interesująca pamiątka po powstaniu listopadowym na ziemi pułtuskiej znajduje się w kościele pw. Najświętszej Marii Panny w Sokołowie Włosciańskim. Jest to ryngraf z wizerunkiem Matki Boskiej Częstochowskiej na tle czarnego dwugłowego orła pochodzący z lat 1815–1830. Jest to wotum ofiarowane Matce Boskiej, być może w podzięce za szczęśliwy powrót z wojny (fot. 33).

35.

37.

fot. Monika Żebrowska

36.

Wybitną postacią okresu międzypowstaniowego związaną z Pułtuskim jest **Wiktor Gomulicki** (fot. 34), po którym do dziś pozostały ślady w mieście. Pisarz w latach 1854–1864 mieszkał z rodzicami w Pułtusk, o czym przypomina **tablica umieszczona na ścianie** budynku dawnego domu księży emerytów, obecnie **sądu** (fot. 36, 37). Tutaj chodził do gimnazjum i lata spędzone na nauce w tej szkole, mieszczącej się w budynku obecnego Liceum Ogólnokształcącego im. Piotra Skargi, uwiecznił w genialnej powieści pt. *Wspomnienia niebieskiego mundurka*. W 1974 r. Pułtuski Cech Rzemiosł Różnych ufundował **pomnik** twórcy, który w formie popiersia stoi **przy alei jego imienia** (fot. 35).

34.

Powstanie styczniowe

Powstanie styczniowe na ziemi pułtuskiej miało szczególnie nieszczęśliwy przebieg. Na początku 1863 r. zamek biskupów został zajęty przez Rosjan, którzy na dziedzińcu przeprowadzali egzekucje powstańców. Duchowieństwo, które bardzo zaangażowało się po stronie insurekcji, ponosiło również bolesne konsekwencje co ludność cywilna.

W Puszczy Białej utworzono oddział złożony w dużej mierze z Kurpiów, liczący ok. 600 ludzi. Walczył on głównie na ziemiach zamieszkałych przez Kurpiów Białych i Zielonych początkowo pod dowództwem Zygmunta Padlewskiego, następnie Ignacego Mystkowskiego, który 13 maja 1863 r. zginął w bitwie pod Kietlanką.

Tylko raz doszło do nieudanej próby odbicia miasta przez powstańców. Nocą 26 maja 1831 r. partyzanci ostrzelali zamek od strony Popław, Rosjanie szybko odpowiedzieli ogniem i wysłali na rekonesans szwadron huzarów, który ostatecznie nie odnalazł powstańców.

Postacią, która położyła szczególne zasługi na polu walki o niepodległość podczas zrywu styczniowego był **Rafał Krajewski** (fot. 38), dyrektor Wydziału Spraw Wewnętrznych w Rządzie Narodowym. Pochodził on z majątku Łempice Wielkie, obecnie Łempice w gminie Pokrzywnica. Przed wybuchem powstania styczniowego Rafał Krajewski był architektem, który pracował w Warszawie. Był współautorem Encyklopedii Powszechnej Samuela Orgelbranda

– pierwszej nowoczesnej encyklopedii polskiej. O wybuchu powstania dowiedział się, przebywając w Krakowie. Na początku lutego wrócił do Warszawy chcąc wstąpić do oddziału zbrojnego, jednak środowisko konspiracyjne, do którego należał, widziało dla niego rolę w administracji. Początkowo pracował w Komisji Wykonawczej podporządkowanej Rządowi Narodowemu, następnie w Wydziale Spraw Wewnętrznych. W październiku 1863 r. został dyrektorem tego wydziału, co w praktyce oznaczało funkcję ministerialną. Dnia 10 marca 1864 r. został aresztowany. Przez 3 tygodnie torturowany i przesłuchiwany, konfrontowany z szesnastoma świadkami, którzy zeznawali przeciw niemu, przyznał się do działalności konspiracyjnej. Dnia 18 lipca 1864 r. został skazany wraz z ostatnim dyktatorem powstania Romualdem Trauguttem i trzynastoma innymi oskarżonymi na śmierć przez powieszenie. Został stracony na stokach Cytaдели 5 sierpnia 1864 r.

38.

39.

40.

W lipcu 1863 r. w okolicach Pułtusk doszło do zbrojnego starcia. Po kilkudniowym brawurowym rajdzie z Augustowskiego, oddział pułkownika Józefa Konstantego Ramotowskiego ps. „Wawer” dotarł 14 lipca w rejon Sokołowa i Cygan, gdzie wieczorem został zaatakowany przez Rosjan. Bitwa trwała do nocy, ostatecznie powstańcy wycofali się w kierunku Porządzia. Polegli Polacy pochowani zostali w **zbiorowej mogile**, która znajduje się w **Sokołowie Włościańskim** (fot. 39, 40, 41).

41.

43.

42.

44.

Na cmentarzu Świętego Krzyża w Pułtusk w jednym grobie pochowani zostali powstańcy **Ksawery Czernski** i **Ludwik Żmijewski** (fot. 42, 43). Cmentarz ten jest również miejscem spoczynku zmarłego w 1917 r. Tadeusza Tyskiego. Można tu także odnaleźć grób **Jana Ladowskiego** (fot. 44), pułtuskiego mistrza szewskiego, właściciela kamienicy, który wziął czynny udział w powstaniu, a po jego upadku został aresztowany i osadzony w Cytadeli Warszawskiej. Po zwolnieniu, ciesząc się ogólnym szacunkiem społeczności pułtuskiej, dalej prowadził swój zakład szewski. Zmarł w 1919 r. mając 93 lata.

45.

Na cmentarzu w Pokrzywnicy znajduje się grób księdza **Jana Marcinkowskiego** (fot. 45), który pochodził z Myszyńca, ale ukończył Seminarium Duchowne w Pułtusk. Był wikariuszem w Szwelicach, Płoniawach i Wyszogrodzie. Za udział w powstaniu styczniowym został aresztowany w lipcu 1863 r. i zesłany w głąb Rosji, gdzie przebywał do 1881 r. Pod koniec życia otrzymał probostwo w Pokrzywnicy. Zmarł 26 grudnia 1917 r.

*Represje popowstaniowe
i samoorganizacja
społeczności*

46.

fol. Wojciech Zdunek

Za udział w powstaniu styczniowym mieszkańców powiatu pułtuskiego czekały represje. W Pułtuskach zlikwidowano klasztor benedyktynów i reformatów, a zakonników wypędzono. Ścisłe nadzorowano przebieg nabożeństw i często rewidowano kościoły. Powiększono

garnizon stacjonujący w mieście i zbudowano kompleks koszarowy dla 2700 żołnierzy. Rusyfikacja objęła szkoły i urzędy. Przykładem szykan stosowanych wobec Polaków może być tzw. „czarny bal”, który odbył się w styczniu 1864 r. w **pułtuskim zamku** (fol. 46, 47).

47.

fol. Wojciech Zdunek

Rosjanie zaprosili na niego wszystkich pułtuskich urzędników wraz z małżonkami. Mężczyźni przybyli, natomiast kobiety – na znak żałoby narodowej – pozostały w domach. Rosjanie siłą sprowadzili je do sali zamkowej, często już w negliżu, boso, prosto

z łóżek. Polaków zamknięto w jednym pomieszczeniu, natomiast Rosjanie bawili się do rana w sąsiedniej sali. Następnego dnia więźniowie zostali zwolnieni.

48.

Odpowiedzią na represje była samoorganizacja społeczności. Spotykano się na tajnym nauczaniu, czytaniu zakazanej literatury. Powstawały też jawne organizacje, które pozornie nie miały związku z działalnością patriotyczną, jak **Ochotnicza Straż Ogniowa** czy **Kółko Miłośników Sceny**, obie zarejestrowane w 1880 r. Straż Ogniowa faktycznie była ośrodkiem życia kulturalnego i społecznego. Początkowo jej siedzibą była górna kondygnacja budynku starego ratusza, Straż otrzymała też na swój użytek wieżę ratuszową. W pierwszych latach XX w. ratusz został rozebrany, a na jego miejscu postawiono remizę w neogotyckim stylu (fot. 48).

52.

Kółko Miłośników Sceny działało w budynku tzw. „Zielonej Karczmy” stojącym u zbiegu dróg prowadzących do Ciechanowa oraz Ostrołęki i regularnie wystawiało sztuki teatralne. Jego działalność upamiętnia **tablica** umieszczona **przy rondzie im. Ryszarda Kaczorowskiego** (fot. 49). W 1904 r. Kółko przestało istnieć. W jego miejsce powstało **Pułtuskie Towarzystwo Muzyczno-Dramatyczne**, które doprowadziło do wybudowania w 1910 r. Domu Ludowego, zwanego Teatrem Nowym (fot. 50, 51), z profesjonalną sceną teatralną oraz salami wykorzystywanymi do celów kulturalnych. Od 1915 r. działał tu także pierwszy na Mazowszu kinematograf. Budynek powstały ze składek społecznych stał się ośrodkiem życia kulturalnego w mieście i jest nim do dzisiaj. **Na ścianie gmachu** znajduje się **tablica** upamiętniająca działalność Towarzystwa (fot. 52).

Pierwszym prezesem Pułtuskiego Towarzystwa Muzyczno-Dramatycznego był Stanisław Sulej, powstaniec styczniowy, pułtuski rejent i wielki społecznik. Pochodził z Radomia, ukończył Wydział Prawa i Administracji w Szkole Głównej w Warszawie i w 1871 r. rozpoczął pracę w Pułtusku, gdzie osiadł na stałe. Był w pierwszym Zarządzie Ochotniczej Straży Ogniowej, jednym z inicjatorów założenia Kółka Miłośników Sceny, wspierał strajk szkolny w 1905 r., organizował koła Polskiej Macierzy Szkolnej na terenie powiatu, a później polskie gimnazjum męskie w 1915 r. W 1889 r. wybudował neorenesansowy dwór w Kacicach, który zachował się w dobrym stanie i obecnie odrestaurowany cieszy prywatnych właścicieli.

49.

50.

51.

53.

54.

55.

Jedną z głównych ulic Pułtuska nosi imię **Ignacego Daszyńskiego** (fot. 53), a to za sprawą pewnego epizodu z życia tego polityka. Na początku maja 1889 r. został aresztowany przez żandarmerię carską, która omyłkowo wzięła go za starszego brata Feliksa – działacza socjalistycznego. Daszyński przebywał wtedy w Czarnostowie jako guwerner u rodziny Gniazdowskich. Został przewieziony do **więzienia w Pułtusku** (fot. 54, 55) i tam był przetrzymywany przez pół roku.

Od 1904 r. w Pułtusku działał Powiatowy Komitet Robotniczy Polskiej Partii Socjalistycznej, ponadto dawał o sobie znać Wydział Bojowy PPS, który organizował napady na strażników ziemskich i urzędy gminne. PPS wspierana była przez działaczy Polskiego Związku Ludowego, którzy w Kacicach udostępniali swoje domy na noclegi dla bojowników. Głośnym echem odbiła się akcja przeprowadzona w 1906 r. w centrum Pułtuska przez nieznanego zamachowca PPS o pseudonimie „Baltazar”, w której zginęło dwóch strażników więziennych i dwóch żołnierzy. Podczas pościgu bojownik został zastrzelony lub popełnił samobójstwo **w okolicy mostu Benedyktyńskiego** (fot. 56, 57). W hołdzie „Baltazarowi” **jego imieniem nazwano ulicę** biegnącą nad odnogą Narwi niedaleko mostu.

fot. Monika Żebrowska

56.

57.

58.

W 1904 r. w powiecie pułtuskim powstał Polski Związek Ludowy (fot. 58) mający na celu walkę o prawa polityczne i narodowe dla chłopów. Jego współorganizatorem był **Piotr Koczara**, działacz ludowy, poseł na sejm II i III kadencji w II RP. Zaangażowany w organizację Ochotniczej Straży Ogniowej w Kacicach, przekazał na jej rzecz swój grunt pod budowę remizy, która wkrótce stała się ośrodkiem życia społecznego i politycznego wsi. Dziś na miejscu nieistniejącego już budynku Straży znajduje się tablica upamiętniająca ruch ludowy.

59.

- 32 -

60.

Grupa uczestników 3 dniowych kursów rolniczych w Pułtusku, urządzonych staraniem Wydziału kółek i Spółek przy Okręgowym Tow. Rolniczym w Pułtusku.

W 1906 r. Koczara organizował pierwsze w powiecie Kółko Rolnicze im. Stanisława Staszica (fot. 60). Po powstaniu Polskiego Stronnictwa Ludowego w 1916 r. zaczął tworzyć jego strukturę w powiecie. Uczestniczył w organizacji kół Polskiej Organizacji Wojskowej we wsiach powiatu. W latach 20.

był przewodniczącym Komitetu Organizacyjnego Szkoły Rolniczej w Gołdkowie. Dzięki jego staraniom w 1947 r. utworzono Uniwersytet Ludowy im. Jadwigi Dziubińskiej w Kacicach. Zmarł 1 listopada 1957 r. i został **pochowany na cmentarzu Świętego Krzyża w Pułtusku** (fot. 59).

- 33 -

Po wybuchu rewolucji w 1905 r. w Królestwie Polskim rozpoczęły się strajki i manifestacje. Jeden z pierwszych strajków szkolnych na ziemiach polskich odbył się w Gimnazjum Rządowym w Pułtusk (fot. 61). Dnia 3 lutego 1905 r. o godz. 10:00 uczniowie odczytali swoje postulaty, wśród których głównymi było: wprowadzenie języka polskiego, jako wykładowego oraz zatrudnienie nauczycieli narodowości polskiej. Protest trwał do 22 lipca 1905 r. Pułtуска młodzież zainspirowała swoich kolegów z okolicznych miejscowości, m.in.: Kacic, Kleszewa, Winni-

61.

62.

cy, gdzie również ogłaszano strajki. W efekcie protestów do szkół na terenie Królestwa Polskiego ostatecznie wprowadzono język polski. Na murze budynku **dzisiejszego Liceum Ogólnokształcącego** im. Piotra Skargi w Pułtusk znajduje się **tablica** umieszczona w 1930 r. dla uczczenia **25. rocznicy walki młodzieży o szkołę polską** (fot. 62, 63).

63.

64.

Podczas strajku, w ramach protestu przeciw carskiej władzy, uczniowie pułtuskiego gimnazjum weszli do kościoła pw. Świętego Krzyża (fot. 64) i usunęli tablicę z brązu upamiętniającą rosyjskiego dowódcę z okresu wojny polsko-rosyjskiej 1831 r. – feldmarszałka Iwana Dybicza, który stojąc obo-

zem w Kleszewie, 29 maja 1831 r. zmarł na cholera. W tym kościele przechowywane było także serce feldmarszałka, które gimnazjaliści zabrali i – według tradycji ustnej – wyrzucili do Narwi. Sprawcy nie zostali ujęci, natomiast władze carskie nałożyły na miasto wysoką kontrybucję.

I wojna światowa

65.

Działania wojenne na zachodnim Mazowszu rozpoczęły się jesienią 1914 r. Wtedy w Pułtusku Rosjanie zorganizowali obóz dla jeńców niemieckich. Ogłoszono stan wyjątkowy w mieście i rozpoczęto umacnianie pułtuskiego przedmościa. O świcie 23 lipca 1915 r. Pułtusk został zaatakowany przez Niemców. Krwawe walki doprowadziły do ewakuacji załogi rosyjskiej z miasta. **Groby poległych** w tym czasie żołnierzy znajdują się na **cmentarzu wojennym w Pułtusku** przy ul. Tadeusza Kościuszki (fot. 65, 66).

66.

Ślady toczonych tutaj walk widać w murach kościoła pw. św. Tomasza Apostoła w Dzierżeniu pod postacią pocisków wkomponowanych w bryłę świątyni (fot. 67).

fot. Monika Zebrowska

67.

Dnia 24 lipca 1915 r. do Pułtuska wkroczyły wojska niemieckie. Mimo to ataki rosyjskie na miasto trwały jeszcze do 3 sierpnia. Nie przyniosły jednak rezultatu i w Pułtusku rozpoczęła się niemiecka okupacja trwająca do końca wojny. W budynkach koszarowych (fot. 68) zorganizowano szpital dla jeńców rosyjskich. Przybyli tu lekarze i pielęgniarki z Polskiego Czerwonego Krzyża. Ludność miasta znacznie się zmniejszyła, panowały epidemie chorób.

68.

69.

W 1916 r. pierwszy raz oficjalnie obchodzono rocznicę ustanowienia Konstytucji 3 Maja. W tym samym roku, w powiecie pułtuskim rozwinęła się działalność Polskiej Organizacji Wojskowej. Zaczęto zakładać koła POW zarówno w Pułtusku, jak i w okolicznych wsiach. Jednym z głównych organizatorów był **Józef Nodzykowski**, pochodzący z Kacic bliski współpracownik Piotra Koczary. Od 1917 r. był dowódcą Okręgu i Obwodu POW Pułtusk. Dowodził oddziałem POW w mieście podczas rozbrajania Niemców 11 listopada 1918 r. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej w szeregach 32. Pułku Piechoty. Po wojnie został prezesem Powiatowego Koła POW, a także pełnił wiele innych społecznych funkcji. Był posłem na sejm V kadencji w II RP. Podczas II wojny światowej należał do ZWZ-AK. Od lutego 1943 r. był zastępcą komendanta Obwodu Pułtusk AK. Aresztowany jeszcze tego samego miesiąca przez gestapo, wywieziony został do katowni w Pomiechówku. Zmarł 14 lipca 1960 r. Pochowany został w **rodzinnym grobie na cmentarzu Świętego Krzyża w Pułtusku**. (fot. 69).

Innym społecznikiem związanym z Polską Organizacją Wojskową był **Stanisław Waśniewski** pochodzący z majątku Smolechowo, dziś w granicach wsi **Klukowo**. W gminie Gołębie, do której należał, organizował kółko rolnicze, Ochotniczą Straż Ogniową, Kasę Stefczyka. Popierał strajk szkolny w 1905 r. Brał udział w rozbrajaniu Niemców w Świerczach 11 listopada 1918 r. Jako ochotnik walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Służył w 214. Pułku Ułanów. W 1923 r. wystawił dwór w stylu neobarokowym, z którego do dziś zachowały się jedynie **ruiny** (fot. 70). Po II wojnie światowej stracił swój majątek. We wrześniu 1945 r. został aresztowany przez Urząd Bezpieczeństwa i wywieziony do Pułtusk. Zmarł 29 września 1945 r. w wyniku obrażeń odniesionych podczas brutalnych przesłuchań.

70.

71.

Miejscem, w którym najczęściej spotykali się członkowie POW była restauracja w **hotelu „Victoria”** (fot. 71) prowadzonym przez Marię Szpądrovską przy Placu Teatralnym w Pułtusku. Dnia 11 listopada 1918 r. mieściła się tam Komenda Obwodu POW Pułtusk, z której wyszedł rozkaz rozbrojenia Niemców. W wolnym Pułtusku w restauracji kwitło życie towarzyskie i kulturalne.

72.

73.

Dnia 28 listopada 1916 r. do Pułtuska wkroczyło polskie wojsko. Był to **5. Pułk Legionów pod dowództwem podpułkownika Leona Berbeckiego**. Pułk został zakwaterowany w byłych carskich budynkach koszarowych i stacjonował w mieście do wiosny 1917 r. Na pożegnanie otrzymał sztandar ufundowany przez mieszkańców powiatu pułtuskiego i makowskiego (fot. 72, 73, 74, 75, 76, 77). Później w Pułtusku stacjonował jeszcze 2. Pułk Legionów oraz dywizjon artylerii polowej. Natomiast już po zakończeniu działań wojennych, od 1921 r. do wybuchu II wojny światowej zakwaterowany był tu 13. Pułk Piechoty.

74.

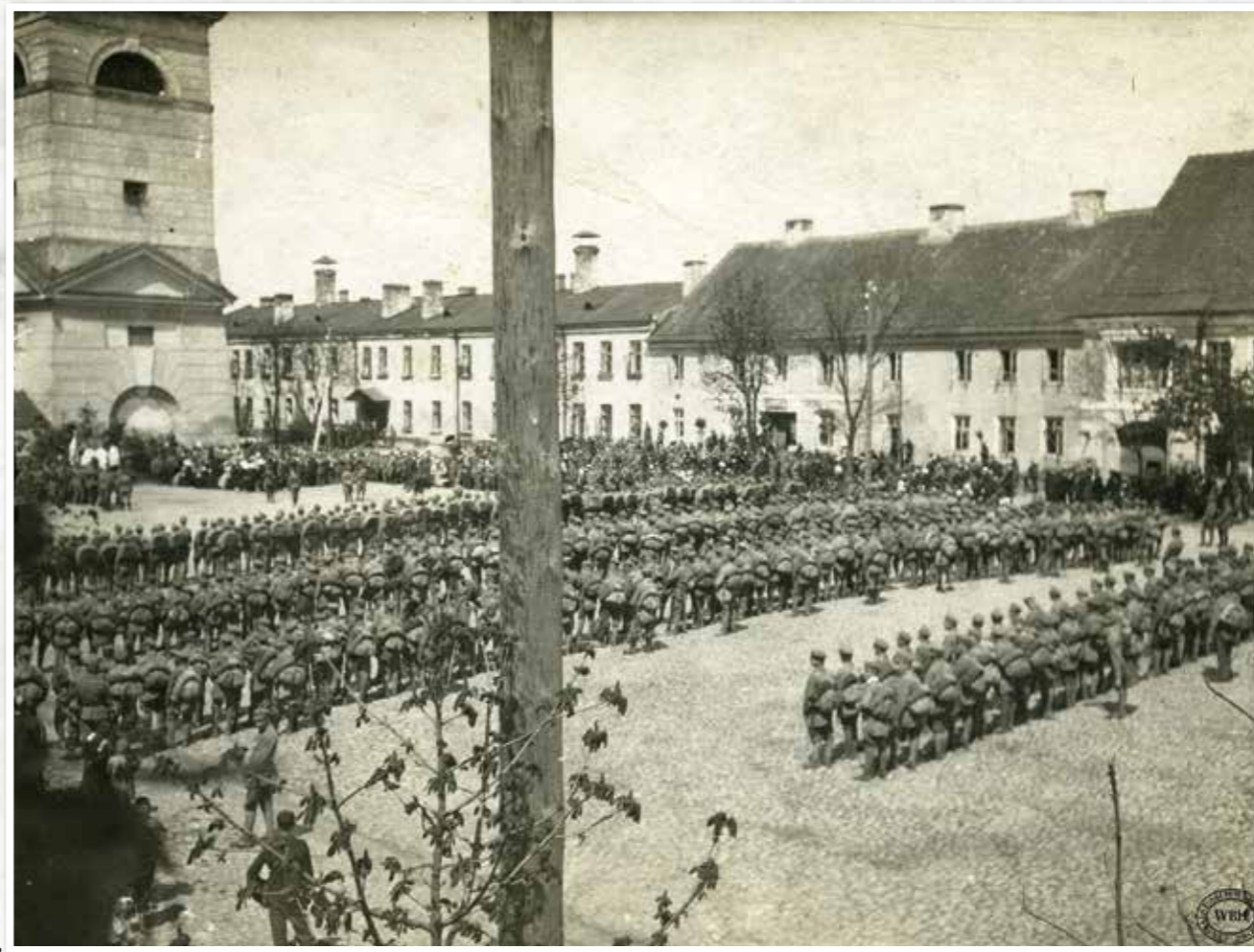
75.

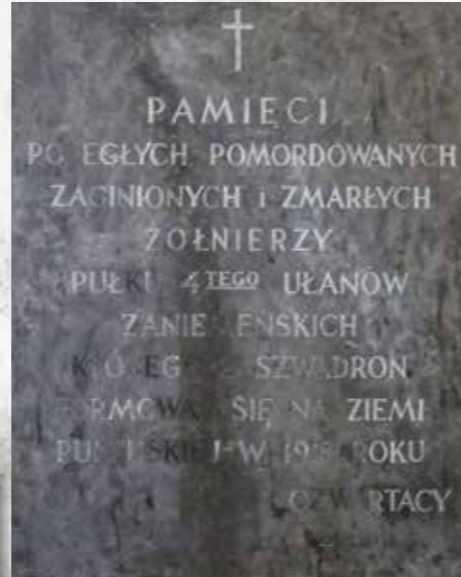
76.

77.

W listopadzie 1918 r., m.in. na Mazowszu, zaczęto formować **4. Pułk Ułanów**, od 1921 r. zwany „zaniemeńskim”. Służyli w nim mieszkańcy powiatu, z których nie wszyscy powrócili z wojny. Tym **poległym poświęcono tablicę** (fot. 78), która znajduje się w **bazylice kolegiackiej pw. Zwiastowania NMP w Pułtusku**.

78.

79.

Na terenie powiatu odnaleźć można tablice upamiętniające poległych mieszkańców tej ziemi w walce o niepodległość Polski. W **kościółce pw. św. Piotra i Pawła w Pułtusku** znajduje się **tablica ku czci poległych uczniów i nauczycieli Gimnazjum im. Piotra Skargi** (fot. 79, 80).

80.

81.

82.

W **kościółkach w Strzegocinie i w Winnicy** bliźniacze mosiężne **płyty upamiętniają mieszkańców gmin poległych w latach 1918–1920** (fot. 81, 82).

W wolnej Polsce

83.

Postacią bardzo zasłużoną dla Pułtuską zarówno w ostatnich latach zaboru rosyjskiego, jak i po odzyskaniu niepodległości był **Stanisław Śniegocki**, pułtuszczyk z urodzenia, farmaceuta, działacz społeczny, burmistrz miasta w latach 1919–1924. Posiadał kilka aptek w różnych miastach. Był współzałożycielem Pułtuskiego Towarzystwa Muzyczno-Dramatycznego. Popierał strajk szkolny w 1905 r. Przez 10 lat pełnił funkcję naczelnika Ochotniczej Straży Ogniowej, by następnie w 1915 r. zostać jej prezesem Zarządu. Organizował odbudowę miasta po zniszczeniach I wojny światowej. Podczas wojny polsko-bolszewickiej gen. Józef Haller mianował go pełnomocnikiem Obywatelskiego Komitetu Wykonawczego Obrony Państwa w Puławach. Rosjanie wycofując się z Pułtuską 16 sierpnia 1920 r. wprowadzili go jako jeńca. Wkrótce powrócił do Pułtuską cudem uniknąwszy śmierci. Dalej sprawował funkcję burmistrza i robił to społecznie, nie pobierając wynagrodzenia. W 1922 r. doprowadził do zelektryfikowania miasta dzięki pozyskaniu funduszy ze sprzedaży własnej apteki. Zmarł 28 listopada 1924 r. w Warszawie podczas zawierania umowy na zakup nowocześniejszego agregatu prądotwórczego dla Pułtuską. W jego pogrzebie uczestniczyli prawie wszyscy pułtuszczykowie, a także mieszkańcy okolicznych wsi. Burmistrz Śniegocki został **pochowany na cmentarzu Świętego Krzyża w Puławach** (fot. 83).

Po wybuchu wojny polsko-bolszewickiej mieszkańcy powiatu tłumnie zaciągali się w szeregi wojska. Front dotarł do Pułtuską w sierpniu 1920 r. Pierwsze walki odbyły się 10 sierpnia w okolicach Przewodowa. Bolszewicy zaatakowali ze wzgórz między wsiami Gzy i Pękowo. Zostali ostrzelani przez polską artylerię. Bitwa zakończyła się zwycięstwem wojsk polskich. Tego samego dnia **do Pułtuską przyjechał generał Władysław Sikorski** (fot. 84), który apelował o utrzymanie miasta za wszelką cenę. Tymczasem na wschód od Pułtuską również toczyły się walki. Przez dwa dni przeważające siły bolszewickie nie mogły pokonać Polaków. Po południu 11 sierpnia Armia Czerwona jednak zajęła Pułtuską. Dzień później doszło jeszcze do starć w okolicach Winnicy i Nasielska, następnie przyszedł rozkaz, by polskie oddziały wycofały się w kierunku Modlina. Bolszewicka okupacja miasta powiatowego trwała do 17 sierpnia. W tym czasie odbywały się rabunki, dewastacje, doszło do egzekucji żołnierzy polskich, którzy nie zdołali wycofać się z głównymi siłami. Pułtuską został wyzwolony przez **15. Pułk Piechoty „Wilków”** pod dowództwem majora Bolesława Zalewskiego. Wydarzenie to upamiętnia **tablica na ścianie budynku Urzędu Miejskiego w Puławach** (fot. 85) odsłonięta w 76. rocznicę wyzwolenia.

84.

85.

87.

88.

Walki toczyły się jeszcze 18 sierpnia na południe od miasta. W tym dniu do Pułtuska przyjechał generał Józef Haller w towarzystwie francuskich oficerów. Z kolei 31 sierpnia przybył prezes Rządu Obrony Narodowej Wincenty Witos, który na dziedzińcu zamku spotkał się z przedstawicielami władz powiatu i gmin, duchowieństwem oraz mieszkańcami powiatu. Dnia 2 września 2018 r. przy rondzie im. prezydenta Kaczorowskiego w Pułtusku miało miejsce uroczyste odsłonięcie **popiersia Wincentego Witosa** (fot. 86) – trzykrotnego premiera II Rzeczypospolitej Polski. W uroczystościach

wzięli udział przedstawiciele władz lokalnych, wojewódzkich oraz ogólnopolskich.

Po zakończeniu wojny, we wrześniu 1920 r., ciała żołnierzy poległych podczas walk 10 i 11 sierpnia zostały złożone w **zbiorowej mogile na cmentarzu wojennym przy ul. Kościuszki w Pułtusku** (fot. 87, 88). Wkrótce zaczęto przed nią obchodzić patriotyczne uroczystości z udziałem władz miasta i powiatu, uczniów pułtuskich szkół oraz miejscowej społeczności. Obecnie także jest to miejsce, przed którym odbywają się obchody rocznicowe i święta państwowe.

89.

Mogiły żołnierzy poległych podczas działań wojennych 1920 r. są powszechne w powiecie pułtuskim. Na **cmentarzu w Klukowie** spoczywa **Jan Gościcki** (fot. 89), ułan 2. Lubelskiego Pułku Jazdy Ochotniczej, odznaczony orderem Virtuti Militari, który poległ w walce, w okolicach Frankopola nad Bugiem 20 sierpnia 1920 r.

86.

WINCENTY
WITOS

1874 - 1945

MAŻ STANU

fot. Monika Zębrowska

W Prusinowicach, w zbiorowej mogile pochowano 18 żołnierzy poległych 17 sierpnia 1920 r. (fot. 90, 91).

90.

91.

Na cmentarzu w Przewodowie spoczywają: Bolesław Melech, harcerz Drużyny Pińskiej, żołnierz 205. Pułku Piechoty poległy 11 sierpnia 1920 r. oraz **major Emil Werner** (fot. 92, 93), dowódca 3. batalionu 7. Syberyjskiego Pułku Piechoty, który zginął 19 sierpnia 1920 r.

92.

93.

94.

95.

Sześciu poległych podczas działań wojennych pochowano na cmentarzu w Strzegocinie (fot. 94, 95).

96.

W Pułtusku na rodzinnym grobie Budnych usytuowanym na cmentarzu Świętego Krzyża umieszczono tablicę upamiętniającą porucznika Franciszka Słomińskiego (fot. 96), dowódcę żandarmerii POW w Pułtusku, poległego 16 września 1920 r. w bitwie pod Dytjatynem.

97.

98.

W Sadykrzu przy kościele (fot. 97) znajduje się wspólny grób Adama Sienkiewicza z 68. Pułku Piechoty Armii Wielkopolskiej oraz Jana Iwaszkiewicza z 13. Pułku Ułanów Wileńskich, którzy zginęli 10 sierpnia 1920 r. (fot. 98, 99).

99.

100.

102.

W lesie w Domosławiu znajduje się **kamień upamiętniający śmierć podporucznika Zdzisława Straszewicza** (fot. 100, 101, 102), artylerzysty 4. baterii 2. Pułku Artylerii Polowej Legionów dowodzącego baterią podczas obrony pozycji polskich między Dzbanicami a Domosławiem. Ranny 12 sierpnia 1920 r. pozostał na punkcie obserwacyjnym kierując ogniem artylerii tak, by piechota mogła wycofać się bez kontaktu z wrogiem. Po wszystkim, gdy łącznościowcy zwijali linię telefoniczną, ściągnęli półprzytomnego oficera z posterunku. Po dwóch dniach Straszewicz dotarł do Szpitala Ujazdowskiego, gdzie zmarł w ramionach matki. Pośmiertnie został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari oraz Krzyżem Walecznych.

101.

Zdjęcia udostępnione przez Urząd Gminy w Winnicy

Na cmentarzu w Winnicy można odnaleźć **groby Piotra Żebrowskiego** (fot. 103, 104), członka POW, żołnierza 201. Pułku Piechoty, który zginął w bitwie o Borkowo, na pozycji pod Ciekсыnem 15 sierpnia 1920 r. oraz Witolda Miłanacza, służącego w tym samym pułku, poległego podczas tej samej bitwy.

103.

104.

105.

106.

Na koniec warto zwrócić uwagę na upamiętnienia Marszałka Józefa Piłsudskiego w Pułtusku. Oddział Związku Legionistów Polskich już w 1932 r. ufundował **tablicę z podobizną Marszałka** (fot. 105) w medalionie oraz krótkim życiorysem podkreślającym jego czyny, które doprowadziły do odbudowy państwa polskiego. Uroczystość odsłonięcia tablicy wmurowanej w gmach teatru, który był także siedzibą Związku Legionistów, odbyła się 19 marca 1932 r., w dniu imienin Wodza. Odsłonięcia dokonał Starosta Powiatowy Włodzimierz Dworakowski. Obecnie tablica znajduje się **na ścianie budynku Urzędu Miejskiego w Pułtusku** (fot. 106).

W mieście powiatowym stoi również **pomnik konny pierwszego Naczelnika Państwa** (fot. 107).

Ufundowany został w 2000 r. przez przedsiębiorcę Andrzeja Grabowskiego i obecnie stoi na terenie należącym do jego firmy, przy ul. Warszawskiej.

107.

Walka o niepodległość odcisnęła się wyraźnym piętnem w powiecie pułtuskim. Podróżując po regionie spotykamy wiele miejsc, które przypominają nam o bohaterstwie i poświęceniu naszych przodków. Dlatego odwiedzając groby rodzinne, czy uczęszczając na msze święte, pochylmy się czasem nad mogiłami poległych, tablicami upamiętniającymi wydarzenia z przeszłości – nie pozwólmy, by pamięć o nich zaginęła, bo to dzięki nim żyjemy w wolnym, niepodległym kraju i możemy cieszyć się naszym bogatym dziedzictwem, kulturą i historią.